

Drs. J.B. Schildkamp

Stried vuur de Twentse sproak

HET TWENTS ZAL in de vijfentwintig jaren dat het Jaarboek Twente is verschenen, net als andere levende talen door invloeden van binnen en buiten veranderingen hebben ondergaan, maar de inspanningen, die velen zich hebben getroost om het Twents levend te houden, zijn vrijwel constant gebleven.

Het Twents is een verzamelnaam van een groot aantal plaatselijk verschillende tongvallen, maar de verschillen zijn toch weer niet zo groot, dat ze niet als tot het Twents behorend te herkennen zouden zijn. En ook het Twents gaat naar alle kanten geleidelijk over in andere tongvallen, die men ook weer herkent als tot een groter geheel behorend, zo groot, dat men in de jaren vijftig begon te dromen van de culturele kracht van zo'n Nedersaksisch blok, dat als men maar eensgezind zou optrekken tegen de steeds sterker wordende invloeden van het Standaardnederlands aan deze kant en het Hoogduits aan de andere kant van de grens dat een groot cultureel goed zou zijn.

De eerste bijeenkomst van de nu tienjarige Kreenk vuur de Twentse Sproak. Op de voorgrond rond de tafel (van links naar rechts): Adriaan Buter, Johan Gigengack, Johan Buursink en Bernard Plegt.

In de Mars, 1956, schreef G.B. Vloedbeld¹⁾: ‘Wanneer ’t ooit langs den natuurliken weg zoo wied komp, dat ne ni’je taal as algemeene schrief – en lèestaal erkend wödt en in gebroek is van Mecklenburg tot de Veluwe en van Sleeswick tot ’n Rien, zal onze Sassische spraok neet langer ’t Steefkind wèen in ’t West ‘Germaansche talenhoes!’ Maar met vooruitziende blik besloot hij zijn artikel: ‘Of ’t ooit zoo wied zal kommen, en wanneer – wee zal ’t zeggen? Wisse doot ons de tanne dan neet meer zeer!’

Maar anderen – jongeren – hebben, misschien wel onbewust van de idealen van de oudere, deels reeds gestorven, garde het ideaal weer nieuw leven ingeblazen. Op 14 en 15 september 1984 werd op een grootscheepse streektaalmanifestatie in Dwingelo de SONT opgericht: Federatie van Streektaalorganisaties in het Nedersaksisch Taalgebied²⁾.

Aan het voorwoord van de voorzitter, de ook landelijk bekende schrijfster en dichteres Margo Kool, ontlene we de volgende passage: ‘Natuurlijk bint er verschillen van streek töt streek, zölfs van dorp töt dorp. Mar der bint ook veul aoerienkomsten aoer provinciegrenzen en laandsgrenzen hen. Onze streektalen bint allemaole varianten van de taalfamilie die ook wel het nedersaksisch wördt enuumd. Dat wij daor weer oge veur kregen, kwaamp tegelieke mit een sterk gruiende dialectbeweging. Een beweging die de streektaal wil bewaren, umdat ze dat belangriek vindt veur de leefbaarheid van oens diel van oens laand’.

Enkele belangrijke gebeurtenissen

In de jaren tussen 1956 en 1983 is er heel wat gebeurd. Zonder de pretentie te hebben volledig te zijn wil ik enkele belangrijke gebeurtenissen kort vermelden, maar ook de enkele jaren die aan het verschijnen van het eerste nummer van het Jaarboek Twente vooraf gingen moet ik in dit overzicht kort behandelen.

In 1953 werd aan de Rijksuniversiteit te Groningen het Nedersaksisch Instituut opgericht met dr. K.H. Heeroma als eerste hoogleraar. Wel ver van Twente verwijderd, maar toch ook bedoeld voor de wetenschappelijk bestudering van onze Twentse taal en cultuur. In de kerstweek van hetzelfde jaar hield dr. A. Rakers uit Hesepe bij Nordhorn op het Nedersaksisch symposium op het ‘Everlo’, de bekende havezate in de Volther marke, een lezing: ‘Het wezen van de moderspraoke en spraokunderzöök³⁾’. Twee jaar later klonk in Markelo, nu getuigend van grotere inzetbereidheid, de voordracht van dr. A. Rakers ‘Stried föör de Moderspraoke’; dan wordt de Bond van Nedersaksische Schrievers opgericht, waarvan G.B. Vloedbeld schrijft⁴⁾: ‘Now de schrievers oet de verschillende Sassische regio’s sind Markelo neuger tot meka zint kömme, zölt ze meer kennis nemmen van mekanders schrieveri’j’.

Twenterlaand en -leu en -spraoke

Johan Gigengack vond in de rede van dr. A. Rakers de verwoording van datgene wat hem al lang bezig hield en met nog enkele anderen richtte hij het tijdschrift ‘Twenterlaand en -leu en -spraoke’ op. Door wat onenigheid kwam er in 1961 een einde aan dit tijdschrift en werd het opgevolgd door de Twentse Post, die met regelmaat verscheen tot aan de dood van de helaas

Dr. A. Rakers, 1903-1965 (foto: Jahrbuch des Heimatvereins der Grafschaft Bentheim).

veel te vroeg gestorven Johan Gigengack in 1976.

Ook als schrijver heeft Johan Gigengack zijn sporen verdiend; in 1955 was de novelle Graedske verschenen met dialogen in de ‘moderspraak’, gevolgd door de in Twente zoveel deining veroorzakende roman ‘De Boetenste Duusternis’ in 1961. Met deze, geheel in het Twents geschreven roman poogde Gigengack ‘de streektaal een werkelijk taalinstrument te doen zijn en drager van de menselijke gedachte’⁵).

Zijn belangrijkste werk is naar mijn mening het verzamelen en bewerken van Twentse Woorden en Gezegden in de laatste jaren van zijn leven. Het is niet zomaar een verzameling, Johan Gigengack zegt zelf in zijn Inleiding op het werk⁶): ‘De onderwerpswijze bespreking van het leven en de arbeid op het Twentse platteland vindt zijn afspiegeling in de hoofdstukken van dit boek’, zoals ‘t Hoes, De Man, De Vrouw, Het Keend, De Kleere enz.

Hij heeft in een snel veranderende tijd vooral bij oudere mensen zijn materiaal verzameld, om het voor het nageslacht te bewaren, maar⁷): ‘Hij begreep echter even goed, dat die taal niet teren kan op wat uit overleefde gemeenschapsvormen aan woord en uitdrukking in zijn verzameling gered en vastgelegd werd. Daar is heel wat meer voor nodig: de wil om aan de taal te bouwen, om haar ook geschikt te maken voor een bestaan in veranderde levensvormen en onder de levensomstandigheden van onze eigen tijd’.

Twentse Schrieverskring

Een jaar voor Gigengacks overlijden kwamen op 21 november 1975 alweer op het Everlo enkele mensen bijeen om te komen tot heroprichting van de ‘Twentse Schrieverskring’⁸). Men ging daar verder dan ‘heroprichting’, het resulteerde in de uiteindelijke oprichting van de ‘Kreenk vuur de Twentse Spraak’; de eerste bestuursleden waren Everhard Jans, Hennie Engelbertink, Ton Kolkman en Johan Gigengack. Al spoedig sloot de ‘Kreenk’ zich aan bij het ‘Verbond van Neersasse Dialektringen’; nog steeds verschijnt het driemaandelijks tijdschrift ‘De Moespot’. Nog steeds werkt de ‘Kreenk’ aan het grote doel: het Twents in al haar vormen levend te houden.

De 'Kreenk' is zich bewust van de enorme invloed, die er van de massamedia, vooral van de televisie, uitgaat.

De tweetaligheid van de Twents-sprekende bevolking heeft een assimilatieproces tot gevolg, waarbij er voor het Twents veel 'taaleigen' verloren gaat. De grotere verplaatsbaarheid, de vestiging van vele niet-Twentenaren, aangetrokken door het bedrijfsleven en het onderwijs in al zijn geledingen, maken het de Twentse streektaalen moeilijk zich te handhaven. Ofschoon er de laatste tijd een geringe toename te bespeuren valt in de bereidheid het Twents te accepteren en te gebruiken, is er nog steeds een minderwaardigheidsgevoel aanwezig, niet zozeer bij de leidende figuren, maar juist bij de 'gewone man'. Deze moeilijkheden zullen voor Twente wel niet op zich zelf staan. Ik neem aan dat in de andere regio's dezelfde factoren werken. Dit is bekend uit andere landen, zoals in Ierland, waar het Iers terrein verliest, ten gunste van de voertaal, het Engels.

Uniforme spelling

Tot slot nog iets over de spelling. De eerste pogingen om tot een uniforme spelling te komen voor het Nedersaksische taalgebied, zijn op Vosbergen in 1956 gedaan, maar deze Vosbergenspelling heeft zich, door welke oorzaken dan ook, niet doorgezet.

Enige jaren geleden heeft de Achterhoek in de WALD-spelling (WALD staat voor woordenboek van de Achterhoekse en Liemerse dialecten) getracht een zekere eenheid in de spelling te brengen. Ook in Twente is een uniforme 'schriefwieze' voorgesteld, nadat de spellingscommissie er vijf jaar aan gewerkt had, voor ze ermee voor de dag durfde te komen. En ook hiermee kon niet iedereen tevreden gesteld worden. Dr. J. Daan zegt dan ook heel terecht in de inleiding⁹)... 'dat de spelling niet de uitspraak weergeeft (dat is ook niet mogelijk), maar dat vooral de woorden herkenbaar moeten zijn'.

Overigens denk ik dat het verstandig is, dat de verschillende akademies, instituten en verenigingen die zich met de onderscheiden streektaalen bezig houden in de komende jaren pogingen in het werk stellen om tot een uniforme spelling te komen voor het hele Nedersaksisch sprekende gebied.

Literatuurverwijzing:

1. G.B. Vloedveld, 'Nogmaals: Het doel van de Sassische taalbeweging', De Mars, 1956, 278.
2. F.D. Zeiler, mmv. F. Pereboom, 'Streekcultuur 2', Overijssels Contactbericht, 1984, 124.
3. Drs. W. Diemer, 'Nedersaksisch symposium op het 'Everlo'', De Mars, 1954, 4.
4. G.B. Vloedveld, 'Nogmaals: Het doel van de Sassische taalbeweging', De Mars, 1956, 278.
5. Prof. dr. H. Entjes, 'Johan W.M. Gigengack 1933-1976', Driemaandelijks Bladen 1976/4, 148.
6. Johan Gigengack, 'Twentse Woorden en Gezegden Deel 1', 1979.
7. Prof. dr. H. Entjes, 'Johan Gigengack 1933-1976', Driemaandelijks Bladen 1976/4, 149-150.
8. Prof. dr. H. Entjes, 'De Buitenste Duisternis van een Taalbeweging?' Driemaandelijks Bladen 1975/4, 178.
9. Kreenk vuur de Twentse Sproak, 'Twents. Hoo schrief wie dat?', 1982. Inleiding dr. J. Daan, 2.